8. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. Islamic Civilization Center showcases Uzbekistan’s heritage at UNESCO. – 10.10.2026. – URL: https://uza.uz/en/posts/islamic-civilization-center-showcases-uzbekistans-heritage-at-unesco_920361.

9. The Times of Central Asia. Opening the Islamic Civilization Center in Tashkent: A New Landmark of Memory, Scholarship, and National Identity. – 25.03.2026. – URL: https://timesca.com/opening-the-islamic-civilization-center-in-tashkent-a-new-landmark-of-memory-scholarship-and-national-identity/.

10. O‘zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi. Rasmiy veb-sayt: muzey ekspozitsiyalari, ilmiy faoliyat va tashrif buyuruvchilar uchun ma’lumotlar. – URL: https://iccu.uz/uz.

ZOMIN TUMANIDA EKOTURIZM OBYEKTLARINING RENTABELLIGI VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Shamsiddinova Dilafro‘z Faxriddin qizi, Po‘latova Ro‘zigul Yoqub qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot mutaxassisligi magistri

Annotatsiya. Maqolada Zomin tumanidagi turistik obyektlarning iqtisodiy samaradorligi ekoturizm rivoji nuqtayi nazaridan baholangan. 2024-yil rasmiy statistikasi bo‘yicha tumanda viloyatdagi o‘rinlarning 43,5 foizi joylashgan, biroq joylashtirilganlarning atigi 27,1 foizi shu yerga to‘g‘ri kelgan; bir o‘ringa yiliga o‘rtacha 19 nafar mehmon to‘g‘ri keladi. Shartli mehmon uyi misolida zararsizlik nuqtasi 27 foizli bandlikka tengligi ko‘rsatilgan. Natijalar Zominda asosiy muammo yangi quvvat yetishmasligida emas, mavjud quvvatdan past foydalanishda ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ekoturizm, rentabellik, iqtisodiy samaradorlik, joylashtirish vositalari, o‘rinlar bandligi, zararsizlik nuqtasi, Zomin.

KIRISH

Zomin tumani Jizzax viloyatining turizm salohiyati eng yuqori hududi hisoblanadi. Tog‘ havosi, archazorlar va Zomin milliy tabiat bog‘i bu yerni sog‘lomlashtirish va ekoturizm uchun tabiiy markazga aylantirgan. So‘nggi yillarda tumanga sezilarli mablag‘ kiritildi: osma yo‘l, osma ko‘prik, Suffa 2400 dam olish majmuasidagi yangi mehmonxonalar shular jumlasidandir [1; 2]. Turistlar oqimi haqidagi rasmiy axborotlar ham yuqori raqamlarni keltiradi.

Biroq turistik obyektning iqtisodiy samaradorligi qurilgan quvvat yoki kelgan odamlar soni bilan emas, quvvatdan qanchalik foydalanilgani va daromad xarajatni qanchalik qoplashi bilan o‘lchanadi. Ekoturizm uchun bu masala yanada muhim: tabiatga yuklama cheklangan, mavsum qisqa, shuning uchun obyekt mavjud quvvatdan unumli foydalanmasa, u na iqtisodiy, na ekologik jihatdan barqaror bo‘ladi.

Maqolaning maqsadi — Zomin tumanidagi turistik obyektlarning samaradorligini rasmiy statistika bo‘yicha baholash, mehmon uyi misolida

rentabellik shartlarini aniqlash va ekoturizmni rivojlantirish uchun amaliy xulosalar chiqarish. Tadqiqot savoli: Zomindagi joylashtirish vositalari mavjud quvvatdan qanchalik foydalanmoqda va ular qanday sharoitda rentabel bo‘ladi?

USUL VA MA’LUMOTLAR

Asosiy ma’lumot manbai — Jizzax viloyati statistika boshqarmasining 2024-yilgi turizm va dam olish bo‘yicha press-relizi [3]. Undan Zomin tumani va viloyat bo‘yicha joylashtirish vositalari soni, xonalar, o‘rinlar va joylashtirilgan shaxslar soni olindi. Turistlar oqimi, obyektlar soni va eksport rejasi haqidagi ma’lumotlar Turizm qo‘mitasi va viloyat hokimligi axborotlaridan olindi [1; 2]; ekoturizm obyektlariga kirish narxlari 2025-yil mart holatiga ko‘ra ommaviy nashrdan keltirildi [4].

Quvvatdan foydalanish darajasini baholash uchun ikki ko‘rsatkich ishlatildi. Birinchisi — bir o‘ringa to‘g‘ri keladigan yillik mehmonlar soni (G = joylashtirilganlar / o‘rinlar). Ikkinchisi — o‘rinlar bandligining taxminiy darajasi:

$$U = (Joylashtirilganlar \times L) / (O‘rinlar \times 365) \times 100\%,$$

bunda L — o‘rtacha qolish muddati (tunlar). Statistikada tunashlar soni berilmagani uchun L noma’lum; shu sababli U bir necha qiymatlar (1–7 tun) uchun hisoblandi va natija oraliq sifatida talqin qilinadi.

Rentabellikni baholash uchun shartli mehmon uyi modeli tuzildi. Uning zararsizlik nuqtasi quyidagicha aniqlanadi:

$$U^* = F / [O \times 365 \times P \times (1 - v)],$$

bunda F — yillik doimiy xarajatlar, O — o‘rinlar soni, P — bir o‘rin-tun narxi, v — o‘zgaruvchan xarajatlarning daromaddagi ulushi. Modelning barcha parametrlari muallif tomonidan tanlangan shartli qiymatlar bo‘lib, real obyekt ma’lumoti emas.

NATIJALAR

1. Joylashtirish vositalari va ulardan foydalanish. 2024-yilda Zomin tumanida 21 ta joylashtirish vositasi statistik hisobotda qayd etilgan: 13 ta mehmonxona va shunga o‘xshash vosita, 7 ta ixtisoslashtirilgan vosita (sanatoriy va dam olish maskanlari) hamda 1 ta yakka tartibdagi vosita. Ularda 578 xona, 1 491 o‘rin bo‘lib, yil davomida 28 478 kishi joylashtirilgan [3] (1-jadval).

1-jadval.

Zomin tumani va Jizzax viloyatida joylashtirish vositalari, 2024-yil

Ko‘rsatkich	Vositalar	O‘rinlar	Joylashtirilgan, kishi	Bir o‘ringa, kishi
Zomin: mehmonxonalar	13	633	8 830	13,9
Zomin: ixtisoslashtirilgan	7	850	19 613	23,1
Zomin: yakka tartibdagi	1	8	35	4,4
Zomin: jami	21	1 491	28 478	19,1
Jizzax shahri: mehmonxonalar	27	879	56 559	64,3
Viloyat: jami	76	3 429	105 225	30,7

Jadvaldan ikki muhim holat ko‘rinadi. Birinchidan, Zomin viloyatdagi o‘rinlarning 43,5 foiziga ega, ammo joylashtirilganlarning 27,1 foizigina shu tumanga to‘g‘ri keladi. Ikkinchidan, Zomin mehmonxonalarida bir o‘ringa yiliga

13,9 nafar mehmon to‘g‘ri keladi, Jizzax shahri mehmonxonalarida esa bu ko‘rsatkich 64,3 ni tashkil etadi, ya’ni deyarli besh barobar yuqori. Ixtisoslashtirilgan vositalar (23,1) nisbatan yaxshiroq ishlaydi, chunki sanatoriy va dam olish maskanlarida mavsum uzunroq va qolish muddati ko‘proq.

Taxminiy bandlik darajasi 2-jadvalda keltirilgan. Mehmonxonalarda o‘rtacha qolish muddati 2–3 tun deb olinsa, bandlik 7,6–11,5 foizdan oshmaydi. Ixtisoslashtirilgan vositalarda qolish muddati 5–7 tun bo‘lsa, bandlik 31,6–44,3 foizga yetadi. Tuman bo‘yicha umumiy ko‘rsatkich, qolish muddati qanday bo‘lishidan qat’i nazar, Jizzax shahri mehmonxonalaridan ancha past.

2-jadval.

O‘rinlar bandligining taxminiy darajasi, % (o‘rtacha qolish muddatiga qarab)

Vosita turi	1 tun	2 tun	3 tun	5 tun	7 tun
Zomin: mehmonxonalar	3,8	7,6	11,5	19,1	26,8
Zomin: ixtisoslashtirilgan	6,3	12,6	19,0	31,6	44,3
Zomin: jami	5,2	10,5	15,7	26,2	36,6
Jizzax shahri: mehmonxonalar	17,6	35,3	52,9	88,1	—

Manba: [3] ma’lumotlari asosida muallif hisobi.

2. Rasmiy hisobot va ma’muriy axborot o‘rtasidagi farq. Turizm qo‘mitasi axborotiga ko‘ra, tumanda jami 146 ta joylashtirish vositasi va 3 103 o‘rin mavjud, 2025-yilning dastlabki oylarida esa taxminan 89 ming xorijiy va 571 ming ichki turist tashrif buyurgan [1]. Hokimlik axborotida 2025-yilda 100 mingga yaqin xorijiy va 1 millionga yaqin ichki turist qayd etilgani aytiladi [2]. Statistik hisobotda esa 2024-yilda 21 ta vosita va 28 478 nafar joylashtirilgan shaxs ko‘rsatilgan [3]. Raqamlar turli yillarga tegishli va turli qamrovga ega: ma’muriy axborot bir kunlik tashrif buyuruvchilarni va hisobot topshirmaydigan mehmon uylarini ham hisobga oladi, statistika esa faqat hisobot topshirgan joylashtirish vositalarini qamraydi. Shunday bo‘lsa-da, farqning kattaligi ikki xulosaga olib keladi: tumanga keluvchilarning katta qismi tunamaydi, mehmon uylarining sezilarli qismi esa rasmiy hisobotdan tashqarida ishlaydi.

3. Ekoturizm obyektlaridan daromad. 2025-yil mart holatiga ko‘ra Zomin milliy tabiat bog‘iga kirish 18 750 so‘m, osma yo‘l (bir tomonga) 60 000 so‘m, “Baxt” osma ko‘prigi 50 000 so‘m turadi [4]. Shunday qilib, bir kunlik sayyoh faqat uch asosiy ekoturizm xizmatiga 128 750 so‘m sarflaydi. Bu daromad tunamaydigan sayyohlardan ham olinadi, ya’ni ekoturizm obyektlari joylashtirish vositalariga qaraganda tashrif oqimidan to‘g‘ridan to‘g‘ri foyda oladi. Biroq mehmonxona va mehmon uylari uchun bu oqim tunash shaklida bo‘lmasa, foyda bermaydi.

4. Shartli mehmon uyining rentabelligi. Model parametrlari: 10 o‘rin, bir o‘rin-tun narxi 250 000 so‘m, o‘zgaruvchan xarajatlar daromadning 40 foizi, yillik doimiy xarajatlar 150 mln so‘m, investitsiya 1,2 mlrd so‘m. Bunda zararsizlik nuqtasi 27,4 foizli bandlikka teng. Uch holat 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval.

Shartli mehmon uyining moliyaviy natijalari (mln so‘m)

Ko‘rsatkich	Bandlik 15%	Bandlik 30%	Bandlik 45%

Daromad	136,9	273,8	410,6
Foyda (zarar)	−67,9	14,3	96,4
Sotuv rentabelligi, %	−49,6	5,2	23,5
Investitsiya rentabelligi, %	−5,7	1,2	8,0
Qoplanish muddati, yil	qoplanmaydi	84,2	12,5

Narx zararsizlik nuqtasiga kuchli ta’sir qiladi: o‘rin-tun narxi 200 000 so‘m bo‘lsa, zararsizlik bandligi 34,2 foizga ko‘tariladi, 300 000 so‘m bo‘lsa 22,8 foizga tushadi. 2-jadvaldagi taxminlar bilan solishtirilsa, Zomin mehmonxonalarining o‘rtacha bandligi shartli zararsizlik nuqtasidan pastroq bo‘lishi ehtimoli yuqori; bu xulosa qolish muddati va narx bo‘yicha qilingan farazlarga bog‘liq.

MUHOKAMA

Natijalar Zomin turizmida quvvat va undan foydalanish o‘rtasidagi nomutanosiblikni ko‘rsatadi. Tumanda yangi obyektlar qurilishi davom etmoqda, ammo statistik hisobotdagi mavjud o‘rinlar yiliga o‘rtacha 19 nafar mehmonni qabul qiladi. Bunday sharoitda yangi o‘rinlar qo‘shish bandlikni yanada pasaytirishi va obyektlarning rentabelligini kamaytirishi mumkin. Asosiy vazifa quvvatni ko‘paytirishdan ko‘ra tunash sonini oshirish bo‘lib qolmoqda.

Ekoturizm bu muammoni hal qilishda ikki yo‘l bilan yordam berishi mumkin. Birinchisi — mavsumni uzaytirish: piyoda sayr, qushlarni kuzatish, qishki dam olish va ta’lim turlari yozgi cho‘qqidan tashqari oylarda ham talab yaratadi. Ikkinchisi — bir kunlik tashrifni ko‘p kunlik sayohatga aylantirish: bir necha kunlik marshrutlar, milliy bog‘ ichidagi yo‘nalishlar va mahalliy hunarmandchilik bilan bog‘langan dasturlar sayyohni tunashga undaydi. Bunda tabiatga yuklama chegaralari ham hisobga olinishi kerak: tashrif oqimining o‘sishi milliy bog‘ning ekologik sig‘imidan oshmasligi lozim.

Tadqiqotning cheklovlari ham bor. Statistikada tunashlar soni va obyektlarning daromad-xarajatlari berilmagan, shuning uchun bandlik taxminiy, rentabellik esa shartli model asosida baholandi. Ma’muriy axborot va statistik hisobot turli yillar va qamrovga tegishli, shu sababli ularni bevosita taqqoslab bo‘lmaydi. Hisobot topshirmaydigan mehmon uylari tahlildan tashqarida qoldi. Natijalarni aniqlashtirish uchun obyektlar bo‘yicha so‘rovnoma va tunashlar statistikasi zarur.

Muhokama asosida quyidagi takliflar beriladi:

– joylashtirish vositalarini statistik hisobotga to‘liq jalb qilish va tunashlar sonini e’lon qilish, shunda bandlik va samaradorlikni aniq baholash mumkin bo‘ladi;

– yangi joylashtirish obyektlariga ruxsat berishda mavjud o‘rinlar bandligini hisobga olish;

– milliy bog‘, osma yo‘l va ko‘prik kabi ekoturizm obyektlarini mehmon uylari bilan birlashgan ko‘p kunlik paketlarga kiritish;

– mavsumdan tashqari oylar uchun ekoturizm dasturlarini (qishki, ta’limiy, ilmiy turizm) ishlab chiqish;

– milliy bog‘ning ekologik sig‘imini baholab, tashrif oqimini shunga moslab boshqarish.

XULOSA

Zomin tumani Jizzax viloyatidagi joylashtirish o‘rinlarining deyarli yarmiga ega, ammo bu quvvatdan foydalanish darajasi past: 2024-yilda bir o‘ringa yiliga o‘rtacha 19 nafar mehmon to‘g‘ri kelgan, mehmonxonalarda esa bu ko‘rsatkich Jizzax shahridagidan deyarli besh barobar kam. Shartli mehmon uyi misolida rentabellik uchun kamida 27 foiz atrofidagi bandlik kerakligi ko‘rsatildi, bu esa Zomin mehmonxonalarining taxminiy bandligidan yuqori. Ekoturizm obyektlari tashrif oqimidan bevosita daromad oladi, lekin bu oqim tunashga aylanmasa, joylashtirish vositalarining samaradorligi oshmaydi. Shu sababli Zomin uchun asosiy yo‘nalish yangi quvvat qurish emas, ekoturizm orqali mavsumni uzaytirish va tunash sonini ko‘paytirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. Tourism potential and development trends of the Zaamin district, 2025-yil 9-sentabr. https://gov.uz/en/uzbektourism/news/view/84679

2. Jizzax viloyati hokimligi. Zomin — bunyodkorlik, investitsiya va turizm markaziga aylanmoqda, 2026-yil 4-avgust. https://gov.uz/oz/jizzax/news/view/201688

3. Jizzax viloyati statistika boshqarmasi. Turizm va dam olish (2024-yil), press-reliz, 2025-yil 25-avgust. https://www.jizzaxstat.uz/uploads/docs/2025%20yil/03/turizm.pdf

4. Afisha.uz. Zomin-2025: qayerlarga borish kerak va aktual narxlar, 2025-yil 18-mart. https://www.afisha.uz/uz/gorod/2025/03/18/zomin-2

MEHMONXONA INDUSTRIYASI — O‘ZBEKISTON TURIZM SALOHIYATINI REALLASHTIRISHNING ASOSIY OMILI

Sultanova Nigina Utkurovna
“Ipak yo‘li” xalqaro turizm va madaniy meros universiteti
“Xalqaro biznes va kreativ iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti.
Email: *sultanovanigina29@gmail.com*
Tel: +998 93 335 99 32

Kirish. Turizm salohiyatini amalga oshirishda joylashtirish vositalari, birinchi navbatda mehmonxonalar, asosiy infratuzilma hisoblanadi: xorijiy va ichki turistlarning qolish muddati, sarflari va xizmatdan qoniqishi aynan ularning hajmi, sifati va samaradorligiga bog‘liq. Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda mamlakatga 11,7 million xorijiy turist kelgan, 2026-yil uchun maqsad 12 millionga yaqin etib belgilangan.[105] Maqolaning maqsadi — 2020–2024-yillardagi rasmiy statistika asosida O‘zbekiston mehmonxona industriyasining tarkibiy xususiyatlarini aniqlash va unga tayanib rivojlantirish

[105] Euronews. Uzbekistan targets 12 million tourists in 2026 as AI reshapes hospitality, 18.02.2026 (Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma’lumotlariga tayanadi).